

Riigimees Poska, ametilt advokaat

Vilma Sool

Jaan Poska. Foto: R. Parikas

Üks sajandi sajast Eesti suurkujust¹ on legendaarne, 1920. aastal Nõukogude Venemaaga Tartu rahu sõlminud Eesti poliitik Jaan Poska (1866–1920). Tema lahkudes ütles oma järelehüüdes Eesti esimene valitsusjuht, 1921. aastal riigivanemaks valitud Konstantin Päts: „Meie rahvas on kaotanud vaimse jõu, kelle asetäitjaid praegu ei leidu.“²

Poska karjäär palgalise poliitikuna kestis kokku kuus ja pool aastat: Tallinna linnaapea alates 1913, Eestimaa kuberner 1917 ja iseseisva Eesti Vabariigi esimese valitsuskabineti ministreid, välissaatkonna juht 1918–1919 ning delegatsioonijuht Nõukogude Venemaaga peetavatel rahuläbirääkimistel ja lepingu allkirjastaja 1920.

Vähemalt 23 aastat oma elust tegutses Jaan Poska advokaadina, milleks andis võimaluse 1890. aastal Tartu ülikoolis omandatud juristidiplom.

Juura aspekt on oluline mitte ainult Jaan Poska enda, vaid ka tema perekonna puhul.

Tütar Vera Poska-Grünthal oli esimene naissoost juuramagister Eestis; tema panus Eesti perekonnaõiguse reformi ja naisõigusliikumisse ning eesti pagulaste aktiviseerimisse on hindamatu. Ta oli advokaadi ja poliitiku väarikas järglane nagu teisedki Jaan Poska lapsed – Jaan Poska jun., Helene Poska-Niinemann. Tunnustatud jurist, sh. advokaat oli vend Gabriel (Gavriil) Poska, vend Mihhaili poeg oli Tartu ülikooli õigusteaduskonna õppejõud, vend Nikolai tütar ja Pauli poeg õppisid samas juurat. Edukad juristid olid ka väimehed Eduard Laaman ja Timotheus Grünthal.

Just Poska tegevadvokaadi aastatele soovisin tähelepanu tõmmata oma magistritööga „Jaan Poska advokaadina“.³

Tema töökogemus eraadvokaadi, vandeadvokaadi abi ja vandeadvokaadina oli suurmehe tööelu pikim, peret materiaalselt kindlustav, ametivendade tunnustuse teeninud ja tollast ühiskonnast hindamatut teavet pakkuv periood, see valmistas Jaan Poska ette hili-

¹ Kogumiku „Sajandi sada Eesti suurkuju“ (Koostanud Tiit Kändler, Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2002) järgi.

² E. Laaman. Jaan Poska. Eesti riigitegelase elukäik. Eesti Kirjanduse Selts, 1935, lk. 112.

³ V. Kesküla. Jaan Poska advokaadina. Õigusajalooline analüüs. Magistritöö. Tallinna Ülikool, 2012.

semaks ajalugu teinud poliitikukarjäärriks.

Vanu advokaatide arhiive on väga vähe alles. Ajavahemikust 1890–1940 on säilinud pelgalt kümne vandeadvokaadi arhiivid, mida hoitakse Tartus Ajalooarhiivis (EAA). Nende hulgas on ka Jaan Poska oma. Ilmselt on see kõige rikkalikum ja kronoloogiliselt terviklikum advokaadiarhiiv Eestis, saati ülemöödunud sajandivahetusest. Suure tõenäosusega võlgneb ajalugu nende säilikute eest tänu hilisemale riigijuhile Konstantin Pätsile, kes lühiajaliselt (1900–1901) advokaat Poska abina töötades segamini arhiivi korrastama asus.⁴ Peale advokaaditoimikute sisaldab EAA fond 2113 veel kolme alajaotusena kokku 15 arhivaali Poska tegevusest Tallinna linnavalitsuse juriskonsuldina aastail 1910–1913, kirju, tunnistusi ning fotosid. Advokaat Poska osalusega kohtutoimikud leiab Ajalooarhiivist Tallinna Ringkonnakohtu fondist (EAA, fond 105, n. 12, 575 säilikut, 1889–1918), Tallinna-Haapsalu rahukogu fondist (EAA, fond 106, 2907 säilikut, 1885–1917) jm. Poska teises säilikutogus Tallinnas Riigiarhiivis (ERA fond 944) tema kui advokaadi tegevuse kohta andmeid ei ole; see kajastab tema kirjjavahetust, tööd Asutava Kogu komisjonides ning hüvastijätku Poskaga, fotosid ja järelehüüdeid ajakirjanduses. AIS-i järgi ning otsinguõnne korral leiab uurija advokaat Poskasse puutuvat materjali teistestki fondidest. Poska-uurijate sõnad ja minu kogemus arhiivimaterjalidega töötades kinnitavad, et enamikku neist toimikuist pole jõutud uurida, ent need pakusid huvi mitte ainult juristidele, vaid ka seda ajajärku uurivatele ühiskonnateadlastele.

Bibliographia Iuridica Estonica järgi ühtegi sellelaadset tööd kirjutatud ei ole.⁵

Siinses artiklis on suur kaal õigusajaloolis-arhiivinduslikul uurimistööl. On rakendatud kvantitatiivse meetodiga kombineeri-

tult kvalitatiivset ajaloolist allikaanalüüsi ja kirjanduse refereeringuid, s. t. tegemist on arhiividokumentidel ja kirjandusel baseeruva uurimusega, milles leidub süstemaatiline ülevaade Jaan Poska tegevusest advokaadina. Käsitlus on rajatud Jaan Poska advokaadiks olemise kronoloogiale. Samuti on kasutatud etnoloogilis-biograafilisi meetodeid, mille kaudu saab mõistetavamaks Jaan Poska roll ja mõju oma kaasaegsetele.

Ühe allikana on kasutatud tütar Vera Poska-Grünthali ja väimees Eduard Laamani mälestusi, mida on vaadeldud eelmainitud meetodite kaudu.

Artikli eesmärk ja ühtlasi väärtus on täiendada Eesti õigusajalugu advokaat Jaan Poska advokaaditoimikute läbitöötamise näol ja anda tema kui peamiselt riigimehena tuntud mehe biograafiale lisa. Kohtukaasuste näited pakuvad läbilõike tollase Eesti igapäeva elust, mis on huvitav lugemine igale ajaloo huvilisele. Ühtlasi soovin näidata, et nimetatud valdkond on siiani põhjalikult uurimata, ja kutsuda üles teisi ajaloolasi tegelema advokaadi- ja kohtutoimikutega.

Väikeste asjade eraadvokaadist tunnustatud vandeadvokaadiks

Jaan Poska oli esimene eesti advokaat Tallinnas.⁶ Kahe temale lähedase inimese, Eduard Laamani ja Vera Poska-Grünthali mälestustest kooruvad Jaan Poska õpetused ehk tema advokaaditarkus. Rääkides sellest, et Poska sai advokaaditöö algul ainult n.-ö. väikesi rahu-kohtu asju, on Laaman toonud esile Poska seisukohad: väikesed asjad annavad leiba, suuri asju juhtub harva, ja kui nad aastatega kõiki-dest instantsidest läbi protsessit on, siis võib juhtuda, et enam midagi võtta ei ole.⁷ Sellele annab tõestust ka advokaaditoimikute ana-

⁴ E. Laaman. Jaan Poska. Eesti riigitegelase elukäik. Eesti Kirjanduse Selts, 1935, lk. 25–26.

⁵ Leidsin kümme Poska-kirjet, millest ükski pole mahukas teaduslik uurimistöök. Kuus neist on pärit Jaan Poska elu käsitlevast kõige arvestatavamast kogumikust „Jaan Poska oma ja meie ajas“ (Konstantin Pätsi Muuseum, Tallinna Linnaarhiiv, Tallinn, 2010), mille peatoimetaja on Küllö Arjakas. Tallinna Linnaarhiivi arhivaar Kalmer Mäeorg on kirjutanud sellesse peatüki „Jaan Poska advokaadina 1890–1913“ ning see sisaldub ka nimetatud registris. Ülejäänud neli on ajaleheartiklid vmt.

⁶ K. Mäeorg. Jaan Poska advokaadina 1890–1913. – Jaan Poska oma ja meie ajas. Konstantin Pätsi Muuseum, Tallinna Linnaarhiiv, Tallinn, 2010, lk. 56.

⁷ E. Laaman. Jaan Poska. Eesti riigitegelase elukäik, lk. 18.

lүүs, mille sisuline jaotus on toodud joonisel 2.

Klientideks on peamiselt erasikud, kes on sattunud hageja või kostjana kohtuvaidlusesse väiksemapoolsete nõuete osas (nt. üüri-, rendi- või töötasu saamata jäämine, võla tagastamata jätmine jms.).

Poska töötas palju, tsiteeris kohtuallikaid, analüüsis asja ning pidas meeles kõrgema kohtu kommentaare.⁸ Hiljem usuti teda ilma allikat esitamata. Poska põhimõte oli olnud ka see, et tsiviilprotsessi ei aja kohus, vaid pooled, ja seda ei võideta mitte õiguse, vaid vastase järgi. Poska tugevus oli kohalike olude tundmine, mis nooremate ja Vene kubermangudest tulnud advokaatidega võrreldes tähendas kohtureformieelseid Balti võtmes kohtutõlgendusi. Poska oli väga hea inimestetundja ning käis läbi peamiselt vene ametnikega.⁹ Tegemist on küll Poska lähikondsete (tütar ja väimees) antud hinnanguga, kuid arhiivitoimikuid uurides leidsin arvukaid dokumente, milles üks või teine ametnik on Poskalt nõu ja arvamust küsinud.

Tütar Verall – hilisem Eesti esimene naissoost *magister iuris* – oli tütarlapsena kujunenud arvamus, et naisjuristidel on kõik teed kinni. Tütar mäletab ka oma isa advokaaditruutiini: hommikuti vara üles, seejärel töö kontoris, kust ta naasis kella kolmeks ja magas tunnikese (lastel oli käsk käia kivistarvul). Kell neli tõi ema Constance klaasi teed ja isa jõi seda meega, sest see pikendavat eluiga. Pärast teejoomist läks isa uuesti linna ning naasis kella kuueks. Söögilauas loeti kahe sõnalist tänupalvet – Jumal, tänan! Poska oli väitnud, et Peterburi ülikoolist tulnud juristid on paremini ette valmistatud, näiteks oli Poska advokaadipraktise algusaastail sunnitud end erialal pidevalt täiendama.¹⁰

Siinse uurimistöö vältel ei ole õnnestunud leida dateeritud dokumenti Poska eraadvokaadiks saamise kohta. Küll on olemas toimik, milles Tallinna-Haapsalu rahukogu esimees pöördus 15. septembril 1890 Liivimaa kubermangukantselei poole järelepärimisega (märkusega „konfidentsiaalne“), et Tartu ülikooli tegelik üliõpilane Ivan Ivani p. Poska on rahukogu poole pöördunud palvega väljastada talle eraadvokaadi tõend.¹¹ Erinevalt eraadvokaaditunnistusest on säilinud Poska vandeadvokaaditunnistus 4. veebruarist 1899 nr. 528, mille on väljastanud Tallinna Ringkonnakohtu kriminaalosakonna 3. laud.¹²

Poska isikuarhiivis sisalduvad 1890. aasta advokaaditoimikud on dateeritud kuude kaupa järgmiselt: jaanuaris kaks tsiviillasja, märtsis üks tsiviilasi, mais üks tsiviilasi, septembris üks tsiviilasi, oktoobris kaks tsiviillasja ja üks kriminaalasi. Isikukontrollijärgsesse perioodi (november-detsember) jääb kolm tsiviil- ja kaks kriminaalasi.

Poska Tartu Ülikooli diplom (saksa ja vene keeles) on väljastatud alles 20. augustil 1890.¹³ Jääb ebaselgeks, mille alusel Poska advokaaditöös kvalifitseerus. Kõrghariduseta seadusetundjail oli Vene riigis 1874. aastast peale õigus eraadvokaadina rahukogude juures töötada, kuid selleks tuli neil sooritada eksam.¹⁴ Pole õnnestunud leida Poska vastavat tunnistust. Ajalehe Valgus avalehel ilmus 3. oktoobril 1890 kuulutus, milles Poska teatab, et toimetab Tallinna-Haapsalu rahukohtukonnas arutluse all olevaid asju.¹⁵ Aadressraamatutes on advokaat Poskat esimest korda mainitud 1891. aastal trükitud Lindforsi omas, mis läks trükki 1890. aastal, seega ajal, mil ta oli juba kohtuasju ajanud ja arvatakse eraadvokaadiks tunnistatud.¹⁶

⁸ Sealsamas, lk. 22.

⁹ Sealsamas, lk. 23, 113.

¹⁰ V. Poska-Grünthal. Jaan Poska tütar jutustab. Mälestusi oma isast ja elust vanemate kodus. Orto, Toronto, 1969, lk. 38, 99, 107.

¹¹ Eesti Ajalooarhiiv (EAA), f. 29, n. 2, s. 3161.

¹² EAA, f. 2113, n. 1, s. 1.

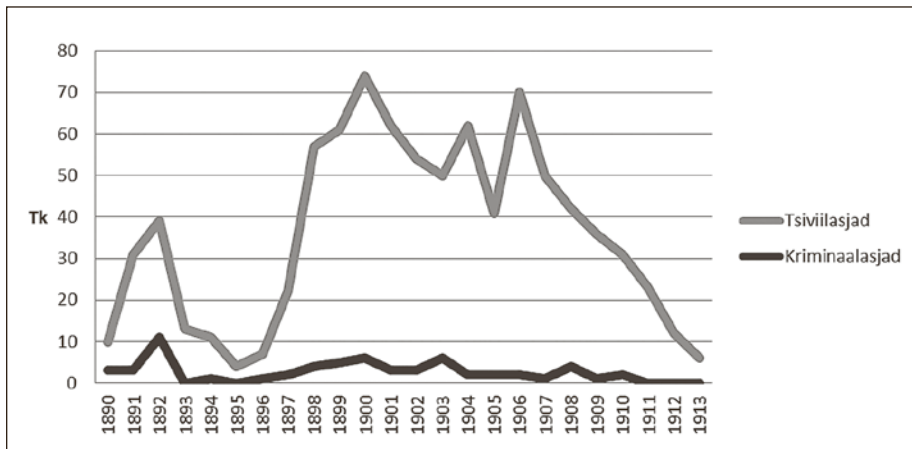
¹³ EAA, f. 402, n. 2, s. 19233.

¹⁴ K. Mäeorg. Jaan Poska advokaadina 1890–1913. – Jaan Poska oma ja meie ajas, lk. 57.

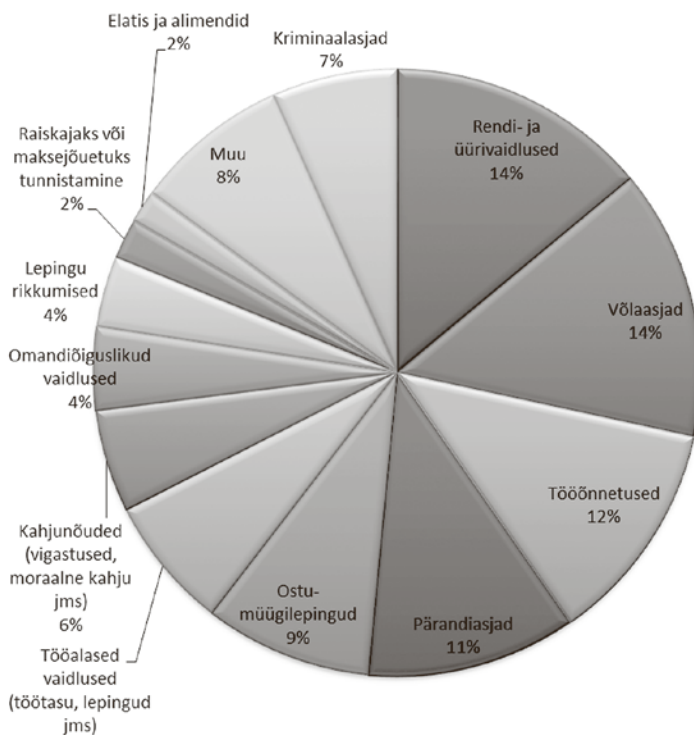
¹⁵ Valgus 03.10.1890, nr. 41.

¹⁶ Lindforsi Erben (1890). Revalscher Kalender auf das Jahr 1891, welches ein Gewöhnliches Jahr von 365 Tagen ist, nebst Adreßbuch für Ehstland. Reval, Lindforsi Erben, 68.

Joonis 1. Fondi 2113 arhivaalide/advokaaditoimikute jaotus

Joonis 2. Fondi 2113 arhivaalide/advokaaditoimikute sisuline jaotus

Eesti Ajalooarhiivis asuv Poska advokaadifond (EAA, fond 2113) aastaist 1889–1920 koosnebki enamasti Poska advokaaditoimikuist, s. t. tema menetletud asju käsitlevast materjalist, sisaldades klientide ja Poska kirjavahetust, tunnistajate ütluste koopiaid, kohtueelseile kokkuleppeile viitavaid kvii-

tungeid, kaebekirju Poska kohta, ka mõnd advokaadi enda hagi võlgnike vastu, kohtuotsuste ärakirju jm. tsiviil- ja kriminaalasjade dokumente. Esimesi on arhiivi infosüsteemi (AIS) andmeil 871 ning teisi 62 säilikut. Joonisel 1 on näha tsiviil- ja kriminaalasjade jaotus aastati.

Joonisel 2 on näidatud erinevate kaasuste jaotus valdkonniti.

Säilikud kajastavad ka kümnet juhtu, kus rahulolematu klient kaebab Jaan Poska peale hooletu asjaajamise või raha väärkasutamise pärast.

Poska umbes veerand sajandi vältel aetud kohtuasjadesse süvenemine ja nende analüüs osutus raskeks ülesandeks. Tulevastel uurijatel tasuks ilmselt objekti õigusrikkumise sisu süstematiseerida toimikupealkirjade järgi (nagu mina) või konkreetse seadusesätte järgi ning analüüsida siis vastava alajaotuse toimikuid. Juhin tähelepanu ka sellele, et toimikupealkirjad on sageli üldised ega võimalda kohtuasja tegelikust olemusest enne selgust saada. Üksikutes toimikutes leidub dokumente, mis pole konkreetse kohtuasjaga seotud. Täieliku pildi kohtuasjast ja Poska advokaadioskustest saab, kui käsitleda Poska fondi materjale koos Tallinna-Haapsalu rahukogu (EAA fondid 106, 109, 111, 115) ning Tallinna Ringkonnakohtu materjalidega (EAA fond 105). Peterburi Kohtupalatisse ja Senatisse edasi kaevatud kohtuasjad viivad Peterburi arhiividesse ning see kahekordistab töömahtu. Tolle ajastu uurimused eeldavad ka väga head vene ja saksa keele oskust.

Jaan Poska kohtuasju, narratiivina

Poska advokaadiarhiiv on väga mahukas ning tuli teha valik. Otsus on tehtud nelja kriteeriumi alusel – jutustada sai vaid lugusid, kus säiliku sisu oli täielik (paljudes säilikutes on vaid üksikud paberid, mis ei anna täit ülevaadet), kaasus oli huvipakkuv loona, narratiivne. Kohtuasjad on valitud erinevatest ühiskonna valdkondadest ning eri perioodidest. EAA fondis 2113 on Poska menetletud kohtuasju alates 17.01.1890 kuni 13.06.1913. Et heita pilku ühe advokaadi praksise köögi-poolle, on valitud sellest üle üheksasajastest nimistust eri aastaist pärit toimikuid. Eraldi on tähelepanu all Poskat isiklikult puudutavad toimikud (kus ta on osalenud hagejana

ja kostjana ning lähedasi käsitlevad asjad). Selle valiku põhjal algas AIS-i otsing: üritasin leida vastavate kohtuasjade kohtutoimikud. Ettevõtmine kujunes arvatavast keerukamaks. Poska advokaaditoimikud on süsteemis eestikeelsete nimetustega, need on n.-õ. ümber pandud omaaegsetest venekeelsetest toimikunimetustest, mis sisaldavad rohkesti eesti ja saksa nimesid, mille kirjpilt võib olla moondu. Kohtutoimikud on süsteemis venekeelsena, mistõttu otsing nõuab aega ja loomungulisust. Mitmele huvi pakkunud advokaaditoimikule ei õnnestunud leida vastet. Võimalik, et neid tuleb otsida Peterburist riiklikust ajalooarhiivist. Üks on kindel – tegemist on väga huvitava materjaliga, millest jätkuks uurimisainest nii praegustele kui ka tulevastele põlvedele.

Ühena esimestest tuli äsja ülikooli lõpetanud Poskal tegelda konterbandi- ehk piirituseveo asjaga.¹⁷ Advokaadikausta algus on 17.12.1890, lõpukirje puudub. Toimik sisaldab Poska klientide, Järvamaa meeste Jaak Romeldi ja Mart Hindreku süüdistusi süstemaatilise ebaseadusliku piirituseveo asjus alates 1879. aastast. Need talupojad süüdistasid Noistferi (Purdi) mõisavalitsejat Schmellingit, kes oli aastaid salapiiritust Paide ja Rakvere kandi kõrtsidesse vedanud ning pärast esimest kaebust Eesti kubermangu aktsiisivalitsuse ülemale ähvardas nimetatud mehi kättemaksuga. Toimikus on huvitav dateerimata palvekiri, millest selgub kaebamise põhjus: Romeldi on „... kuus aastat austatud keisrihärrat ausasti teeninud ja selle peale vandunud, et kõik, mis ta keisri vastu kuuleb, kasuks või kahjuks tuleb, kohe üles annab“. Praegusel juhul on Noistvere viinavabrikus aastaid iga päev kroonule 200 kraadi (tollane piirituse mõõt) kahju tehtud. Toimik sisaldab ka 1883. aasta (ühe kirjaoskamatu mehe) tunnistust, milles on üles loetud viinavaadid. Viidatud on 1886. aasta talve ja 1887. aasta suve juhtumile, mil tegi protokolli Rakvere sandarmiülem Safonov. Toimikus on Eestimaa kubermangu aktsiisivalitsuse ülema 12.12.1890 vastus Hindreku uue, 07.12.1890

¹⁷ EAA, f. 2113, n. 1, s. 588.

esitatud kaebuse peale. Selles on öeldud, et kõigi viie varasema *donoss'i* (eesti k. pealekaebus) puhul on juurdlused läbi viidud ja tuvastatud õigel ajal, et pealekaebamised pole faktidega tõestatud. Sellega seoses on rahandusministri korraldusel menetlus lõpetatud, millest on teavitatud ka kaebuse esitajaid 1888. aastal. Et 1890. aasta kaebus ei sisalda uusi tõendeid, siis jääb palve asi üles võtta rahuldamata. Selle juhtumi kohta on Eesti Ajalooarhiivi Eestimaa kubermanguvalitsuse fondis eraldi säilik.¹⁸

Toimik annab tunnistust selle kohta, millelega noorel, värskel advokaadiametis alustanud juristil tegelda tuli ja kes olid need inimesed, kes advokaadi abiga õiguse eest kohtusse läksid. 1890. aastat iseloomustavad kokkuvõtlikult peale selle kaasuse veel pärandiküsimus, lepingu rikkumine, töötasuvaidlused, väljatõstmine, rendivõlg jms.

1897. aasta suvel võttis Poska menetleda Liivimaa kubermangu Lümända valla alama Marie Vilvali süüdistuse¹⁹ vallavanem Jüri Rattase vastu, kes oli teda 5. oktoobril 1896 löönud rusikaga kuklasse, kui Marie läks maksma oma rendimaksu summas 30.20. Vallavanem võttis sellest omavoliliselt 10.37 ministeeriumikooli ehituse kassasse. Naise palve peale jätta see vaesuse tõttu maha arvamata löömine aset leidiski. Vilvali näol on tegu jälle kirjaoskamatuga, kelle avaldus oli vormistatud Kuressaares ja üles antud neli tunnistajat. Toimik sisaldab kaheksa suureformaadilist lehekülge ning üht kahepoolset vihikulehte eestikeelse seletusega, millel on ilmselt Poska pliiatsiga tehtud ääremärkused ja joonimised. Kirjast selgub, et 1895. aastal langetati otsus ehitada ministeeriumikool riigi ja valla omavahenditest. Talupoegade meelest ei olnud neil kooli vaja, seda oli neile vallavanem Rattas peale sundinud. Toimikus on vallavanema valla pitseriga kiri, milles määratakse külakupjale anda 1896. aasta jõulude ajal koolimaja ehituseks küü-

dimehi. Selle baasil kujunes ilmselt uus kohtuasi, sest küüdist keeldunud ja vallale võlgu jäänud talupoegade vara (neli hobust, neli vankrit, hobuseriistad jm.) pandi 1898. aasta juunis Ahrensburgis (Kuressaares) oksjonile (toimikusse lisatud üleval olnud oksjonikuulutused). Toimikus on Poskale antud asjaajamisvolitus, mille on kinnitanud Tallinna notar Nikolai Riesenkaampff, ning Liivimaa kubermanni vastuskiri koolimaja ehituse lõpetamise palve peale. Sellest on lugeda, et koolimaja ehitamine talupoegade ja kroonu vahendeist on seadusepärane ning koolist on kasu eelkõige valla elanikele. Toimikus on ka kahe talupoja „rehnungiraamat“ rendimaksede fikseerimiseks. Ühtegi viidet kohtule ei ole.

Vaieldamatult on peksmise süüdistus ainult üks osa toimiku sisust, kuid säilik pealkirjaga „Lümända vallavanema Jüri Rattas'e süüdistus rendimaksja peksmises ja rendiraha omavolilises kandmises ministeeriumikooli maja ehituskuludeks“ sisaldab kaht kaasust, mille kohtutoimikuid AIS-ist leida ei õnnestunud.

Poska abistas näiteks maadluskuulsus Georg Lurichit, kelle vaidlus käsitles Martin Lau käest saamata jäänud Haapsalu etenduse tulusid. Toimikus piirdatumitega 23.07.–21.09.1899 on eri paigust postkaarte, mille atleet oli Poskale saatnud, ning tema portreed koos konkurentidega; kirjavahetus on vene keeles.²⁰ Poska abiga sai Lurich õiguse.²¹

Poska kui advokaadi hõivatuse kõrgpeerioid oligi sajandivahetus. Võib oletada, et sellel on mingi seos tema tõusmisega vandeadvokaadi staatusesse 1899. aasta veebruaris. Iseloomustamaks tema hõivatust, toogem näiteks Tallinna linnavalitsuse ehk kostja advokaadina aetud kohtuasja Mihkel Paulbergi vastu (advokaat Martin Hirsch). Istung toimus 7. jaanuaril 1900 ning käsitles 1899. aasta suve metsatulekahju Tallinna metsamaadel Haaberstis. Advokaaditoimikus on Poska käega kirjutatud teade Tallin-

¹⁸ EAA, f. 30, n. 9, s. 3879.

¹⁹ EAA, f. 2113, n. 1, s. 905.

²⁰ EAA, f. 2113, n. 1, s. 242; EAA, f. 106, n. 1, s. 596.

²¹ Huviline leiab need asjad Tallinna Ringkonnakohtu toimikutest (EAA, f. 105, n. 1 s. 9522; EAA, f. 105, n. 1, s. 2987; EAA, f. 105, n. 1, s. 8656).

na-Haapsalu rahukogule: „Kõrgesti austatud härra. Kuna olen täna rahukogus hõivatud kahe kohtuasjaga, palun alandlikult kuulata Paulbergi omavolilise raide asja pärastlõunal.“ Loetamatu allkirjaga vastus: „Sellise palve, austatud Ivan Ivanovitš, oleksin täitnud ka ilma Teie vormikohase palveta.“²²

Umbes samal ajal tuli Poskal süüdistada mõlemat poolt kriminaalasjas, millega kaases ka Poska kliendi tsiviilhagi.²³ Toimikut on alustatud 19.01.1900, lõppdaatumit ei ole märgitud. Olgu öeldud, et selles advokaaditoimikus on kõik Poska dokumendid juba vandeadvokaadi tiitliga, osa neist on trükitud nimeplangil. Asi käsitleb 24.–25.08.1899 aset leidnud juhtumit. Nimelt ostis Poska klient Juri Fridman (nimevariant saksakeelsel omakäelisel dokumendil Georg Friedmann) Viimsi mõisa talupoja Einmanni käest kuus koormat heina. Koormad kinnitati mõisale kuuluvast sarast võetud viie kõiega ning ostja koos oma inimestega asus Tallinna poole teele. Advokaaditoimikus lõpuni selguseks jäänud asjaoludel olevat mõisatöölise Schottländer takistanud heinakoormate väljaviimist, kuid pärast sõnavahetust Fridmaniga läks voor teele. Mõne aja pärast sõitis ta koos mõisavalitseja Valteriga heinavedu takistama Pirita jõe ülesõidule, kuhu koormad ööseks jäidki. Järgmisel hommikul kokkuleppele ei jõutud ning Fridman ja Valter pöördusid rahukohtu poole, kus kohtunik käskis koormad vabaks anda. Toimikust selgub, et 15.09.1899 oli rahukohtus arutusel Viimsi mõisa poolse vandeadvokaadi Martin Hirschi vahendatud süüdistus Fridmanile viie köie varguse ja tara rikkumise eest (kogukahju 1.50 rubla pluss kohtukulud).

Kohtuotsus on tavapäratult emotsionaalses vormis ja irooniline: rahukohtuniku arvates tahavad hagejad Valter ja Schottländer nagu ka advokaat Hirsch iga hinna eest Fridmani ja tema tööliste omavolilisest köievõtmisest teha varguse ning sellega Fridmani süüdi mõista. Süüdistajad on aga intelligentsed inimesed, kes peaksid omavolilist võõra

vara kasutamist ja vara rikkumist oskama eristada vargusest; peale selle on advokaat Hirsch õigusharidusega isik, kes pidi teadma, et Fridmani ja tema tööliste teol ei ole kriminaalkoosseisu. Ometi toetas ta hagi esitamist. Otsus: keelduda 1.50 rubla kahjutasu väljamõistmisest, mõista Fridman õigeks ja lugeda süüdistus pahatahtlikuks. 03.03.1900 arutas 7. jaoskonna Tallinna rahukohtunik Poska kliendi Fridmani hagi nimetatud meeste omavolitsemise pärast kriminaalseaduse §119 ja karistusseadustiku §142 järgi, milles sooviti 60 rubla kahjutasu. Kohtunik mõistis mõisavalitseja Valterile seitse päeva aresti, Schottländeri õigeks ning keeldus tsiviilhagis nõutud 60 rubla suurusest kahjutasust. Sealt läks asi edasi Tallinna-Haapsalu rahukogusse, mille istung peeti 25.04.1900. Poska nõudis seal Valterile karmimat karistust ja Schottländeri süüdimõistmist ning tsiviilhagist tulenevat 60 rubla suurust kahjutasu. Hirsch soovis kaitsealused õigeks mõista.

Neid protokolle on üsna lihtne analüüsida, sest kõik koopiad on masinakirjas ja hästi loetavad. Tollest protokollist selgub kaks asja: seadusevastane oli mõisa köite omavoliline võtmine ning heina äravedu, sest Eesti kubermangu talupojamääruse §981 järgi ei tohi heina ära viia põllumajandust viljelevast majandist, kus see on kogutud, kuna see võib kahjustada majandusüksuse konkurentsivõimet. Rahukogu oli seisukohal, et kui kohalik võim ei olnud oma ülesannete kõrgusel ega suutnud koostada kõige tavalisemat protokollit, ei saa Valterit, kes oma vahenditega seadust täita üritas, omavolis süüdi mõista. Otsus: eelnev rahukohtuniku otsus tühistada, Valter tunnistada süütuks ning Fridmani-Poska apellatsioon tagasi lükata.

Kaustas on kviitung number 69, mis tõestab, et Poska maksis 10 rubla kassatsiooni-kaebuseks, ning saksakeelne Fridmani kirjade juhtnööridega: loobuda Schottländeri süüdistamisest, aga Valteri asjus edasi kaevata tagasilükatud tsiviilhagis ja juhul, kui härra Poska seda heaks arvab, siis kriminaalkaristuse suu-

²² EAA, f. 2113, n. 1, s. 915.

²³ EAA, f. 2113, n. 1, s. 916.

rendamises. Seda Poska ka tegi. Advokaaditoimik sisaldab väga pika palvekirja, mille sisu on kokkuvõttes järgmine. 25. aprilli otsust pidas Poska põhjendamatuks: rahukogu väänas fakte (Fridman ei tunnistanud, et varastas mõisaköied, kuna kolme-nelja päeva pärast viidi need kokkuleppe põhjal tagasi; Fridman ei ole konkureeriv põllumajandusega tegelev isik, kellele laieneks põllumajandussaaduste väljaveo keeld – Fridman tegeleb veondusega, aga on elukutselt kokk); rahukogu lähtus sellest, et hein kuulub mõisale, mitte aga heina müünud rentnikule, sestap ei puuduta vaidlus enam ostjat, vaid mõisarentnikust müüjat. Poska kommenteeris pikalt kohaliku seaduse paragrahve, muu hulgas seda, et Piritajõe kalas, kus voor kinni peeti, ei ole Viimsi mõisa valdustes. Rahukogu istung jättis tähelepanuta, et voori ei peatatud mõisas, ehkki sellest rääkisid kõik tõendusmaterjalid, istungil ei kuulatud üldse kohalikke võime. Valteril ei olnud õigust võtta endale karistaja kohustusi – seadusetäitmine on pandud vallavanema ja selle abi peale ning rahukogu unustas tsiviilhagi –, süüdistatavate õigeksmõistmine kriminaalasjas ei tohiks automaatselt kaasa tuua tsiviilhagi kõrvalelukkamist. Sellega seoses palus Poska senatil otsust tühistada ning anda asi uuesti arutada.

Tähelepanu väärib fakt, et konflikti käsitledes ei maininud Poska käsitsi kirjutatud eestikeelset luba number 63: „Viimsi mõisavalitsuse poolest ei saa mitte herr Friedmann keelatud need heinad mis tema Einmanni käest on ostnud omale kodu vedada. 24 august 1899 /allkiri/ Otto Valter.“²⁴

1902. aastal esindas vandeadvokaat Poska advokaaditoimiku²⁵ andmeil Gresseli trükikoja omanikku Luise Brauni, keda kubermanguvalitsus süüdistas rängas seaduserikkumises. Nimelt koostas eriasjade uurija 1901. aasta mais trükikoja ülevaatusel protokollile selle kohta, et trükikoda oli seadusevastaselt

trükkinud ametlikke planke kirjaga „Eestimaa kubeneri loal“ ning 876 eksemplari trükikojast müüki saatnud. Seaduse järgi oli õigus neid trükikida ainult kubermanguvalitsuse trükikojal. Poska kaitse kolmel kohtuistungil oli üles ehitatud tunnistajate ütlustele, mis pidid kinnitama, et L. Braun trükiasjadesse ei sekkunud, sest seda tegid juhatajad.²⁶

Luise Braun võttis Poska endale advokaadiks veel kolm aastat hiljemgi Balti Kaubandus-Tööstuspanga võlanõude puhul.²⁷

Pärast sajandivahetuse aktiivseimat advokaadiperioodi hakkas Poska elus kohtuasjade arvukus mõneti vähenema, ent kerkis enne revolutsiooni taas. 1903. aastal luges Jaan Poska, piltlikult öeldes, noorsandide poolt hotellis Rossija puruks löödud taldrikuid ja restoranimööblit. Poska esindas hotelliomanik O. Kleinhofi, vastaspoolt esindasid muu hulgas M. Hirsch ja C. Riesenkauff.²⁸ Advokaaditoimikus on mitu Poska käega parandatud kahjutasusummat, mis algul oli hageja arvates 500 rubla. Vastaspool loobus kokkuleppemenetlusest ning kohtumõistmine jätkus septembris 1903. aastal Tallinna-Haapsalu rahukogu 4. jaoskonna kohtuniku juures Toompeal ning kaks korda 1904. aastal Tallinna-Haapsalu rahukogu 8. jaoskonna kohtuniku juures Raplas. Advokaaditoimikus on tunnistuse koopiad, mille läbivaks jooneks on „ei tea, polnud juures“ jne. Kohus otsustas kriminaalkohtumääruse §119 alusel süüasi kuriteo koosseisu puudumise tõttu lõpetada, millega Poska nõustus.

Enne revolutsiooni võiks nimetada kaht nn. keemiaprotsessi, mõlemad 1904. aasta sügisest. Poskal tuli süveneda Taebla mõisniku A. Mirsalise vastu esitatud süüdistuse ajal Haapsalu „mustuse“, s. t. ekskrementide komposteerimise ja väetisena kasutamise asjasse. Linna esindas Martin Hirsch. Pinged linna ja Mirsalise vahel olid ilmnunud aasta varem, mil analoogsete nõudmiste peale oli

²⁴ EAA, f. 2113, n. 1 s. 916. Nende materjalidega tutvudes leidsin kolm käsikirjalist dokumenti, mis hõlmasid mingit muud kohtuasja.

²⁵ EEA, f. 2113, n. 1, s. 925.

²⁶ Kohtutoimik on Eesti Ajalooarhiivis (EAA, f. 105, n. 1, s. 8936).

²⁷ EAA, f. 2113, n. 1, s. 588; EAA, f. 105, n. 1, s. 4885.

²⁸ EAA, f. 2113, n. 1, s. 491.

linn ähvardanud lepingu lõpetada. Tüli raam oli pikendatud leping, mille kohaselt mõisnik hoolitseb solgiaukude turbaga täitmise ning tänavaukude korrastamise eest. Mirsalis esitas linnale 887-rublase arve lisaks kokkulepitule ülemääraste tänavaparanduste ja turbaveo eest, linn vastas süüdistusega solgiaukude ebasanitaarse olukorra kohta. Tüli lahenes tollal siiski poolte kokkuleppel: Mirsalis loobus hagist ja, nagu on lugeda toimikus asuvast Õstljandskie Gubernskie Vedomosti 11.09.1903 numbrist, pikendas volikogu oma otsusega lepingut Mirsalisega järgmiseks kolmeks aastaks samadel tingimustel.²⁹ See nõudmine esitati juba värske lepingu alguses.

Teine nn. keemiaprotsess käsitleb Poska esindatud Richard Meyeri Tallinna Keemiatehase ja Burghardt Moritza konflikti värvide retseptuuri omandiõiguse pärast ning tehase 10 000 rubla nõuet. Tehas süüdistas oma endist juhatajat töölt lahkumisel dokumentide tagastamata jätmises ning Moritz vastas advokaadi kaudu vahendatud mitme selgituskirjaga, et tema andis lahkumisel retseptuuri direktorile üle. Moritz nentis, et niisugused süüdistused kahjustavad tema uut positsiooni ühiskonnas ja head nime ning riivavad tema huve tehnikadirektori kohal Riia keemiatehases: „... sellega hoiatan Teid, et kuulujuttude jätkamises, võtan Teid kohtulikule vastutusele.“ Toimikus sisalduv Poska järelepärimiskiri Moritzale ja Moritza seletus vastaspoole advokaadile on nauditavad nii keelelise kõrgstiili kui ka ülimalt viisakuse poolest.³⁰

Mihkel Aitsam on põgusalt kirjutanud Poska rollist 1905. aasta revolutsiooni ajal Läänemaa mõisate rüüstamise suurprotsessis. Vastavat toimikut Poska advokaadiarhiivis ei leidu. Poska oli ka üks kahest eksperthinangu andjast Peterburi kohtupalati prokuröri Kamõšanski 29.11.1906 esitatud raportis nr. 7083. Poska väitel tuginesid rahutused majanduslikele põhjustele ning seisuslikul ja

rahvuste erinevusel põhineval vihavaenul.³¹ Kaitseadvokaadina esines Poska koos Nikolai Vassiljevi, Eugen Kääriku, oma venna Gavriili jt.-ga 27.02.–06.03.1908 peetud Läänemaa mõisate põletamise protsessis. Poska ei osalenud tervel protsessil, vaid liitus alles selle lõpus.³² Aitsam on kirjeldanud Poskat kui osavat seadusetundjat, kes analüüsis §269 esimest punkti nii, et kohtunikudki teda suure huviga kuulasid. Poska väitel ei võinud kaebealuseid nuhelda: kuna neid oli juba ihunuhtlusega karistatud, siis teist korda seda enam teha ei tohtinud.³³

Poska praktikast vaadeldud advokaadiasjade kõige intrigeerivam kaasus on minu arvates 1910. aasta 11. veebruaril alustatud advokaaditoimiku³⁴ sisu. Poska abi järele pöördus luterlasest aadliproua Emma Gaideburova, kelle alla 10-aastase tütre oli polkovnik Razsohhin tema juurest ära viinud abikaasa Jevlogi Gaideburovi, Kaspia mere piirivalveüksuse polkovniku nõudel. Väidetavalt ei võinud laps kasvada ema juures, kus teda halvasti koheldi. Advokaaditoimikus on Razsohhini 1909. aasta hämmastavalt südamlilik kiri Gaideburovale palvega tuua Verakesele mantel ja saapad ning lubadus toimetada laps esimesel võimalusel ema juurde, sest keegi ei soovi talle halba. 1909. aastal esitas Razsohhin Tallinna Ringkonnakohtule avalduse lõpetada naise hagi, väites selle olevat õigustühise, viidates Balti seadustele, mille puhul ema-isa tüli korral on määrav isa tahe. Isa asukoha kindlakstegemiseks ja temalt vormikohase tahteavalduse saamiseks palus ta kohtult kaks kuud pikendust. Toimikus on piirivalvestaabi vastus Gaideburova järelepärimisele: polkovnik teenib Amudarja jõgikonnas ning elab kauges kišlakis. Tallinna Ringkonnakohtu 11. veebruari istungi protokollis on kaheksal leheküljel arutelu seaduse tõlgendamise teemadel, mis lõpeb kohtuasja lõpetamisega. Kohtutõlgendus oli Poska vaadetele vastupidine. Selle

²⁹ EAA, f. 2113, n. 1, s. 486.

³⁰ EAA, f. 2113, n. 1, s. 563.

³¹ M. Aitsam. 1905. a. revolutsioon Eestis. Ilmamaa, 2011, lk. 152–153.

³² Sealsamas, lk. 320–321.

³³ Sealsamas, lk. 325.

³⁴ EAA, f. 2113, n. 1, s. 806.

järgi on mehel õigus määrata elukoht ja nõuda naise järgnemist, aga Balti õiguses ei ole see üheselt tõlgendatav nagu Saksa õiguses või Inglise praktikas. Esile on toodud 1897. aastal Peterburi Senati otsus kellegi Bossi asjas, kus naine ei ole Balti kubermangudes täielikult teovõimeline ja temal kui mehe hoolekandeval ei ole õigust ilma mehe nõusolekuta hageda, kosta või kedagi ennast esindama volitada. Selles viidatakse Poskale antud ja Gaideburova enda volituste tühisust. 29. juuli istungil tunnustas Tallinna Ringkonnakohus siiski hagi, ent keeldus seda täitmast. Poska ja talle appi asunud Mihkel Pung esitasid augustis Peterburi Kohtupalatile kaebuse, taotledes lapse kohest emale tagastamist. Selles kirjutises on rõhutatud, et mängus on suuremad väärtused kui varalised, et ei ole mingit alust pikendada neid hingepiinu, mida kostja tekitab hagejale lapse äravõtmisega. Viimases Poska kirjutatud Gaideburova allkirjaga dokumendis on vihjatud sellele, et Tallinna Ringkonnakohtu 7. oktoobri otsus ja Poska allkirjaga „proua Gaideburovalt olen saanud 49 rubla 47 kopikat“ on kätte saadud.

Hoolimata kõikvõimalikest jõupingutusest leida selle kaasuse kohtutoimikut ei ole see siiani õnnestunud. Kohtuasja edasine areng on teadmata. See asi on äärmiselt huvitav perekonnaõiguse kontekstis, millesse hiljem andis suure panuse Vera Grünthal-Poska.

Kokkuvõte

Vaieldamatult on Jaan Poska nime kuulnud paljud, kuid ainult vähesed teavad, et tegemist on Tallinnas esimese eestlasest advokaadiga, kellel oli suur autoriteet Tsaari-Venemaa õigusringkondades (sh. Peterburi kohtupalatis).

Poska lähedased on oma memuaarides öelnud, et advokaadile meeldis ajada väikseid asju, sest suured venisid pikale ning ei andnud piisavalt tulu. Poska advokaaditoimikuid uurides joonistub see kenasti välja. Enamik ligi tuhande säilikuni ulatuvast kohtuasjast on väiksemad vaidlused kas kahe eraisiku vahel või sellised, milles üheks osapooleks on era-

isik, mistõttu ilmselt tema tsiviilõiguslike kohtuasjade osakaal on märkimisväärne, samas kui kriminaalõiguslikke on vaid minimaalselt. Poskat peeti üheks suuremaks Balti eraõiguse tundjaks. Poska oli näide multikultuursusest ja keelte valdamisest, esindades kohtus erinevaid rahvusgrupe – läbilõiget tollasest Eestimaa ühiskonnast.

Ei ole võimalik jutustada advokaat Poska lugu lünkadeta: enam kui sada aastat hiljem napib autentseid allikaid, rääkimata elavatest tunnistajatest. See artikkel on pelgalt üks väike osa juba tehtud ja edaspidi planeeritavast tööst – uurida advokaat Jaan Poska tegevust tollases ühiskonnas.

Eesti Ajalooarhiivi Poska advokaadifondis on peamiselt tema aetud kohtuasjade ära- kirjad jm. ettevalmistav materjal. Tegemist on väga mahuka uurimistööga ning praeguseks olen läbi töötanud sadakond toimikut. Aeganõudev on advokaaditoimikute kokkuviimine sama kaasuse kohtutoimikutega.

Uurides avastasin kohati vastuolulist infot, mille kontrollimiseks on vaja lisaallikaid. Tsaariaegse advokaadi Poska ja tema Peterburi kohtupalatile allunud ametivendade tegevuse täielikumaks kajastamiseks on vaja edaspidi kitsalt advokaaditeemat käsitledes töötada Peterburi Riiklikus Ajaloo Keskarhiivis ning Venemaa Riiklikus Ajalooarhiivis (kohtutoimikud). Huvi võiks pakkuda ka Riia arhiiv.

Poska ning tema ameti- ja ajastukaaslaste temaatika on tänuväärne uurimismaterjal, õieti auvõlg Eesti ajaloo ees. Aktuaalsust lisab tõik, et 2016. aastal täitus 150 aastat Jaan Poska sünnist ning sellele tähtpäevale järgnevad Eesti Vabariigi 100. sünnipäev ja Poska allkirjutatud Tartu rahulepingu saja aasta juubel.

Vilma Sool

(1986), Tallinna Ülikooli ühiskonnateaduste instituudi doktorant, Tallinna Ülikool, Uus-Sadama 5, 10120 Tallinn, Vilma.Sool@tlu.ee